

**МОНТЕСОРИ МЕТОДЪТ И ЕФЕКТИ ОТ НЕГОВОТО ПРИЛАГАНЕ ВЪРХУ
ПАТОЛОГИЧНИТЕ СТЕРЕОТИПИ И ЕКЗЕКУТИВНИТЕ ФУНКЦИИ ПРИ
ДЕЦА С АУТИЗЪМ В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ**

Светла А. Тодорова,

Докторант

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

***Резюме:** Проблематиката, свързана с обучението на деца с аутизъм, е много актуална поради сложността на аутизма като състояние, трудностите при подбирането на правилен терапевтичен подход, специфичните образователни потребности на тези деца и налагането на създаване на отговарящите на потребностите условия за успешно образование. В настоящата разработка се посочват някои характерни особености на вниманието и на поведенческите прояви на децата с аутизъм. Представя се Монтесори методът като възможност за постигане на положителни терапевтични ефекти върху патологичните стереотипи и екзекутивните функции при децата с аутизъм.*

***Ключови думи:** Монтесори метод, аутизъм, патологични стереотипи, екзекутивни функции*

**MONTESSORI METHOD AND EFFECTS OF ITS APPLICATION ON
PATHOLOGICAL REPETITIVE BEHAVIOUR AND EXECUTIVE FUNCTIONS IN
PRESCHOOL AGED AUTISTIC CHILDREN**

Svetla A. Todorova,

PhD

Shumen University „Bishop Konstantin of Preslav“

***Resume:** The issue related to the education of autistic children is relevant due to the complexity of autism as a condition, the difficulties in choosing the right therapeutic approach, the specific educational needs of these children, and the necessity to create conditions that meet the needs for successful education. In this paper, some distinctive traits concerning the attention and behavioral manifestations of children with autism are indicated. The Montessori method is presented as an opportunity to achieve positive therapeutic effects on pathological stereotypes and executive functions in autistic children..*

***Keywords:** Montessori method, autism, pathological stereotypes, executive functions*

Мария Монтесори е световноизвестна като автор на педагогическа система, която повече от сто години се разпространява и придобива особена популярност в наши дни.

Много родители и специалисти, работещи с деца, вероятно често си задават въпроса „Как да се обучават и възпитават децата?“. Въз основа на редица изследвания и наблюдения Мария Монтесори посочва най-важния период в развитието на човека - времето от раждането до 6 години и споделя виждането, че образованието на детето трябва да започне от раждането. От всички образователни методи, наложили се по онова време в различните държави, нито един не е насочен в подкрепа на индивида от раждането му и в помощ на неговото развитие в този период. Мария Монтесори споделя схващането, че „образованието трябва да се съобрази с фактите от човешкия живот“ и да се „даде“ практически, а за това е необходимо да се познават етапите, през които преминава в развитието си всяко дете („законите на развитието“) (Монтесори, 2017: 15, 19, 20).

Трите основни елемента на педагогическата система на Мария Монтесори са детето, учителят (възрастният) и подготвената среда. Тази педагогическа система дава знания за това какво могат да направят възрастите, за да откликнат на потребностите на детето в неговото развитие. Детето само изгражда своята личност, като попива информация от света, който го заобикаля и ролята на възрастия в живота на детето е да организира средата, да я поддържа и променя, така че тя да бъде в подкрепа на детето през различните етапи на неговото развитие. Мария Монтесори създава материали, които подкрепят развитието на децата в областите „Практичен живот“, „Сензорно развитие“, „Език и реч“, „Математика“, „Космическо обучение“. В Монтесори материалите се съдържа контрол на грешката и това дава възможност на детето да разбере дали е работило правилно с конкретен материал, без непрекъснато да очаква оценката на възрастия. Така то развива умения за самооценка и самостоятелност. В програмата са заложили и уроци за самообслужване, за емоционално развитие, развитие на социални отношения и уроци за тишина.

Мария Монтесори съумява да включи движението в процеса учене и споделя схващането, че възпитателен метод, който ограничава движенията, противоречи на природата на детето и на неговата естествена потребност от движение. Такъв метод е пречка то да развие заложените в него потенциал. Детето се развива по-бързо и по-добре, ако може да действа самостоятелно от най-ранна възраст. Умственото развитие на детето е свързано с движението и зависи от него. И за да може да функционира в средата, детето трябва да развива своите движения - развитие на ходенето и балансирането и развитие на ръката. Ръцете и мозъкът работят заедно по начин, който не е надминат от никое друго живо същество. „Интелигентността на детето може да се развие до определено ниво без помощта на ръката, но ако тя се развива едновременно с ръката, то тогава нивото на развитие, което ще достигне, е по-високо, а характерът на детето е по-силен“, „ръцете са органът на интелигентността“ (Монтесори, 2017: 181). И ако детето е било в условия да извършва интелигентна дейност с ръцете си, то показва забележително умствено развитие.

Подготвената Монтесори среда предоставя както на децата в типично развитие, така и на децата със специални образователни потребности широк избор от активности, създадени да посрещнат техните индивидуални нужди. Подкрепя същевременно и нуждата от свобода на детето. Децата могат да направят подходящ избор само ако имат свободата да се движат из класната стая и да намерят това, от което се нуждаят, за да задоволят вътрешния си порив или т.н. самомотивация. Средата е предвидима,

подканяща и улеснява плановете и изборите, които детето прави. Също така детето може да отдели толкова време на дадена активност и да извърши толкова повторения, колкото то реши. Това е свързано с концепциите на Мария Монтесори за „Свобода на избора“ и „Радостта и удоволствието от ученето“. Основно и съществено качество на развитието на детето е концентрацията. Тя е в основата на неговия характер и социално поведение. Малкото дете трябва да изгради умение за концентрация и за тази цел ще са му необходими неща, върху които да се концентрира (Монтесори, 2017: 263). Подготвената Монтесори среда предлага много стимули за развитие на това качество и когато дете е дълбоко концентрирано в специална активност, според Мария Монтесори е неуместно то да бъде прекъсвано.

В Монтесори системата за обучение и възпитание един от основните акценти е общуването на децата с природата и връзката им с нея. Чрез поддържане на постоянната връзка на детето с природата и чрез наблюденията и откритията, които прави, то се учи да разбира взаимодействията, хармонията и равновесието в нея. Придобива познания за взаимовръзките, процесите и явленията в природата.

Основен принцип на Монтесори педагогиката е „Помогни ми да го направя сам“. Една от ролите на възрастните в живота на детето е да го подкрепи в изграждането на своята самостоятелност, да се научи да носи отговорност за себе си, за другите и за своите действия и постъпки (Темошенко, 2015: 76). И това е важно да се случи във времето, когато тези умения ще се усвоят най-лесно и най-естествено от детето. С радост, без усилия, детето усвоява навици, необходими и полезни за по-нататъшния му живот чрез активности в класната стая, в кухнята, в домакинството, в градината, в грижа за себе си и другите.

Разработената от Мария Монтесори педагогическа система следва естественото развитие на детето и устройството на човешката нервна система. Това, което я прави уникална, е че класовете се състоят от смесени по възраст деца, които извършват различни активности със специално разработени материали в подготвена среда и учителите, които са много различни от тези в масовите детски градини и училища. За да бъде Монтесори учител дадена личност, е необходимо да притежава академични знания освен в областта на Монтесори педагогиката, но и в сферата на психологията, невропсихологията, лингвистиката, математиката, природните науки. Да има умения по пеене, танци, живопис, кулинария. Да следва детето, наблюдавайки природата му. Той е наблюдател и направляващ - не учи детето, а му помага само да се учи. Помага му само да изгражда представи за света, който го заобикаля и да трупа познания. „На нея се пада задачата да дава насоки на развитието на детския дух и следователно нейните наблюдения върху детето не се ограничават единствено в това да го разбере. Всичките ѝ наблюдения трябва да се проявят накрая (и това е единственото им оправдание) – в способността ѝ да помогне на детето“ (Монтесори, 2017: 65). Учителят познава фазите на развитие, през които преминава детето и притежава уменията да разпознава чувствителните периоди за ред, движение, малки детайли, език, усъвършенстване на сетивата и социални аспекти на живота. Следва и подкрепя естествения стремеж на детето за самообразование, вътрешна самодисциплина, самостоятелно намиране и поправяне на грешките (например, ако детето извършва дейности в кухнята и счупи чаша, то само ще осъзнае грешката си и следващия път ще внимава повече), като предлага подготвена среда, свързва детето с нея и се грижи за реда в нея. Детето

извършва нужните активности във времето, когато дадено умение може да се усвои най-лесно (например чувствителен период за развитие на движението). Подготвя образователното пространство, поддържа го и го променя в съответствие с индивидуалните потребности на всяко дете, за да е сигурен, че каквото и да предложи на конкретно дете от Монтесори класната стая, то има определена цел и ще подпомогне развитието му в дадена област.

Голяма част от специалистите, работещи в образователната система, срещат трудности при обучението, възпитанието и корекционната дейност на патологичните стереотипи и екзекутивните функции на деца с аутизъм. Аутизмът е генерализирано разстройство в развитието, чиито симптоми се проявяват в ранното детство. Степента на тежест на нарушенията е различна и се изразяват в трудности във вербалната и невербалната комуникация и социалните взаимодействия. Наблюдават се ограничени, стереотипни, повтарящи се интереси (Еюбова, 2020: 6). Децата демонстрират влечение към едни и същи храни, дрехи, един и същ маршрут за разходка, повторение на едни и същи думи, изрази, движения и предпочитат по установен начин да взаимодействат със средата.

Наблюдават се „особености в моториката - обща двигателна неловкост (особено при целенасочените движения), надоразвитие на фината моторика. Характерни са двигателните стереотипи - мимически (тикове и гримаси); немотивирани подскоци; бягане на място, в кръг; ходене из стаята; импулсивен бяг и скокове, съпроводени с крясъци и звуци, рязко сменящи се с неочаквано застиване; махане с ръце; ходене на пръсти. Движенията са лошо координирани, неловки, липсва пластичност, забавени. Забавя се изграждането на навици за самообслужване“ (Василева, Карагъзов, 1999: 80, 182).

При децата с аутизъм се наблюдава липса на способността за разпределяне на вниманието и този дефицит на внимание е силно изразен и е характерна особеност на познавателното функциониране на такива деца. Децата с аутизъм срещат затруднения, когато е необходимо да задържат вниманието си за по-дълъг период от време върху предмет или дейност. Предизвикателно за тях е да се отдадат на дадена дейност без прекъсвания, защото всичко около тях - светлина, звуци, докосвания - те усещат с висока интензивност и са стимул за бурни реакции. В резултат на това вниманието им не е активно за дълго и избягват взаимодействие със заобикалящата ги среда.

Устойчивостта на вниманието спада към екзекутивните функции – „регулирущите и контролиращи функции на префронталната кора на мозъка, която осъществява контрол, като насочва вниманието към значимата за момента информация, а останалата остава на заден план, опосредства гъвкавото и адекватно поведение при нови и неочаквани събития и играе важна роля за човешкото поведение и личност“ (Александрова, 2008: 246). Важен проблем, който се регистрира при нарушение на екзекутивните функции, са задръжните процеси. Те са способността на индивида да потисне своите реакции, когато върху него действат външни стимули и фактори, отвличащи вниманието му и които не са важни и значими за него. Детето с аутизъм не може да задържа своята реакция, когато тя не е нужна и тогава, когато тя ще го отклони от неговата дейност и неговите интереси. Увреждането на екзекутивните функции „води до многобройни и разнообразни невропсихологични дефицити - затруднения в планирането и формирането на идеи, абстрактното мислене и вземане на решения, в

когнитивната гъвкавост и използването на обратна връзка, в подреждането на събития във времето и в мониториране на собственото поведение“ (Александрова, 2008: 246).

Обучението на деца с аутизъм е предизвикателен и сложен процес и една от ролите на специалистите, работещи с такива деца, е да изберат най-резултатните методи и средства за учене и терапия. Разграниченията в съдържанието от методи и средства произхожда от това, че образованието трябва да отговаря на потребностите и възможностите на детето или ученика, за да създаде подходящи условия за неговото развитие. Тези условия могат да се променят, така че да създават адекватна среда, в която детето със специални образователни потребности да се чувства добре и която ще стимулира неговото развитие. За да се развива детето и за да формира личността си, важна роля имат качествата на вниманието. От устойчивостта на вниманието зависят постиженията не само в обучението, но и резултатите от извършване на всяка друга дейност. При създаване на оптимална среда за детето с аутизъм, съображенията са свързани освен с нивото на разсейване (среда, в която да има възможно най-малко дразнителни), но и с осигуряване на възможно най-голям контрол върху нещата около детето и не на последно място - поведението на другите присъстващи в класната стая или работно пространство. Възможност за промяна на условията на средата според потребностите на децата предоставя Монтесори методът за обучение и възпитание. Работата с Монтесори материалите в изчистена от излишни дразнителни и предварително подготвена подкрепяща среда спомага за постигане на по-добра устойчивост на вниманието.

Цели на изследването

1. Как влияе Монтесори метода за обучение и възпитание върху ексекутивните функции и патологичните стереотипи при деца с аутизъм?
2. Каква е нагласата на съвременните специалисти в образованието за познаване на Монтесори метода и прилагането му в практиката при работа с деца с нарушения от аутистичния спектър?

Хипотеза на изследването

Прилагането на Монтесори метода при работата с деца с нарушения от аутистичния спектър е възможност, чрез която да се постигнат положителни обучителни резултати и положителни терапевтични ефекти върху патологичните стереотипи и ексекутивните функции на такива деца.

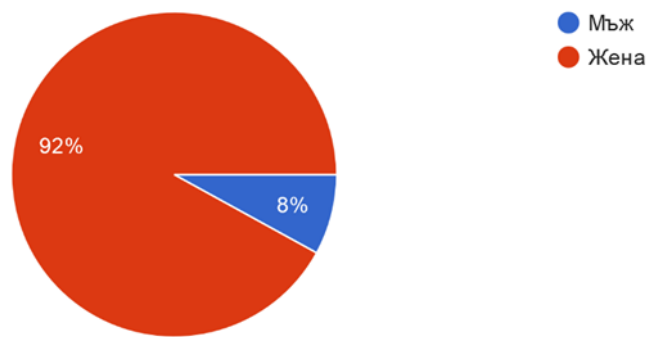
Задачи

1. Представяне на научна литература, отнасяща се до проучването;
2. Подбор на методика за осъществяване на изследователската програма;
3. Получаване на количествени данни посредством анкета, представена на специалисти, работещи в системата на образованието за влиянието на Монтесори метода върху патологичните стереотипи и ексекутивните функции при деца с аутизъм;
4. Получаване на количествени данни за степента на интереса и познанията за Монтесори метода на специалисти, работещи в системата на образованието.

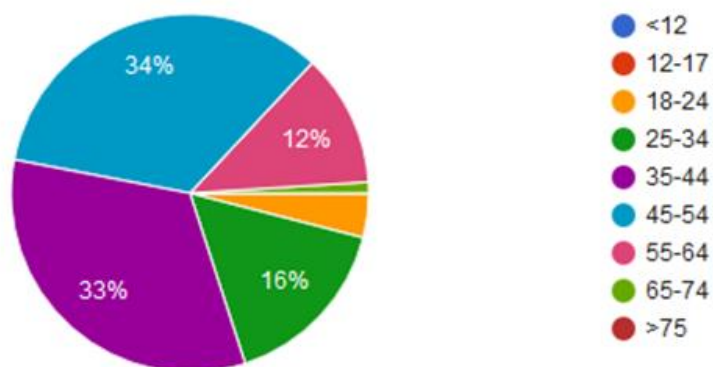
Методи за събиране на данни и технология на изследването

Методите за събиране на данни в това проучване включват анкета, скали, диаграми предназначени за проучване влиянието на Монтесори метода върху екзекутивните функции и патологичните стереотипи при децата с нарушения от аутистичния спектър в предучилищна възраст.

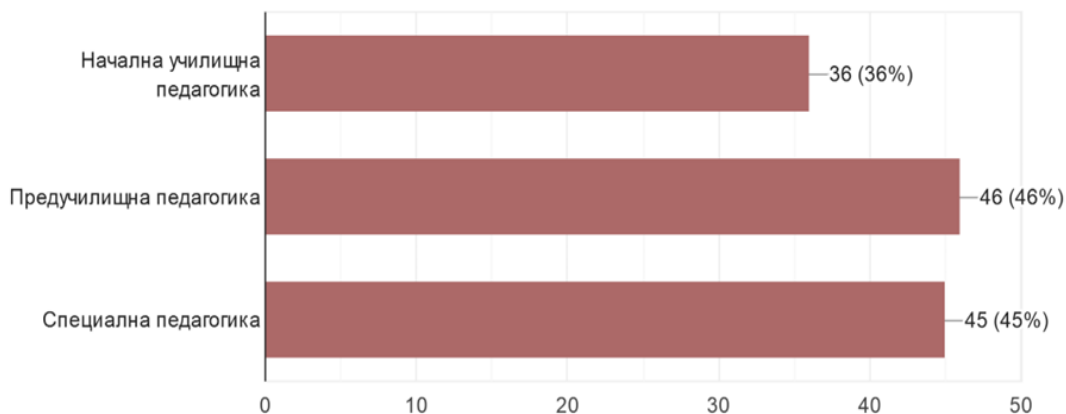
За получаване на данни на изследваните лица е предложена анкета. За представителност на резултатите се постави за цел на анкетата да отговорят 100 човека, работещи в образователната система в България. Анкетата се състои от 8 въпроса. Първите въпроси дават информация относно пола, възрастта, образователния ценз на специалистите и дали работят с деца с нарушения от аутистичния спектър. Втората група въпроси са съществени. Отнасят се до това дали анкетираните са запознати с Монтесори метода за обучение и възпитание, какво според тях е неговото влияние върху екзекутивните функции и патологичните стереотипи при деца с аутизъм и мнението им по отношение възможността за използване на Монтесори метода в своята работа.

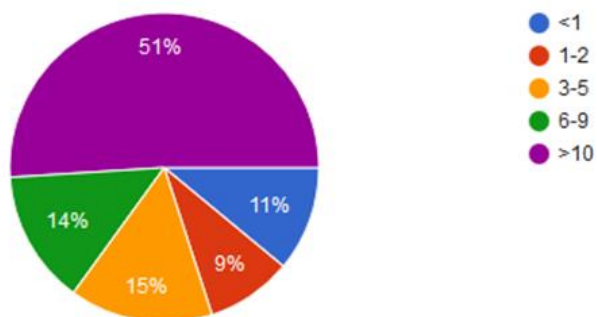
Диаграма 1: Пол (100 отговора)

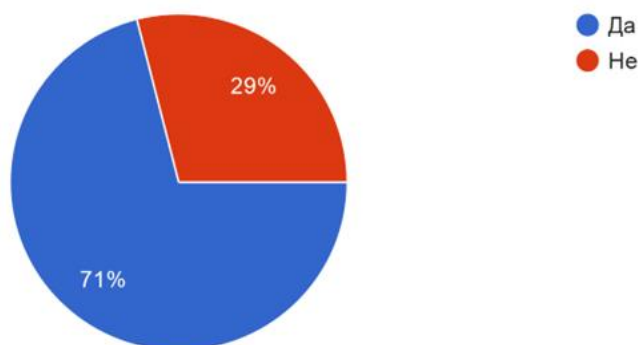
Диаграма 2: Възраст (100 отговора)

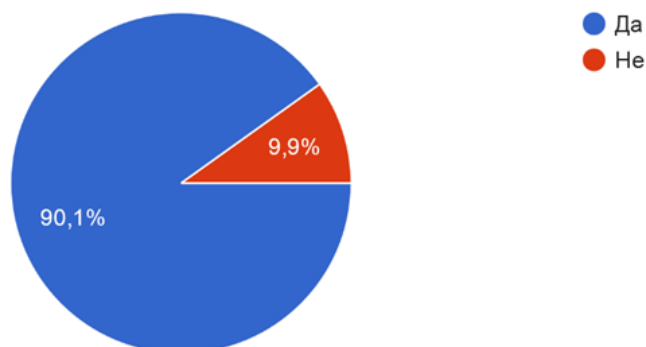
Диаграма 3: Какъв образователен ценз имате? (100 отговора)

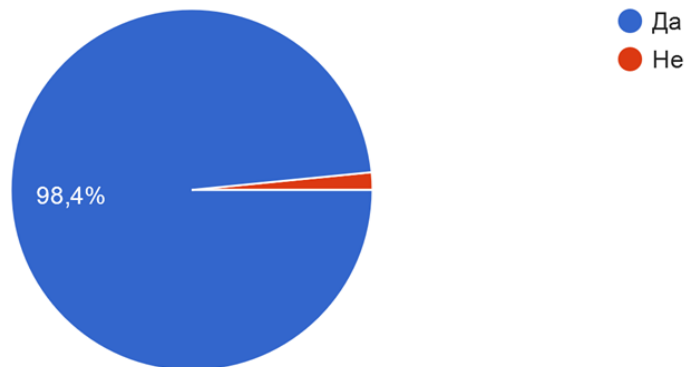
Диаграма 4: От колко години работите в системата на образованието? (100 отговора)

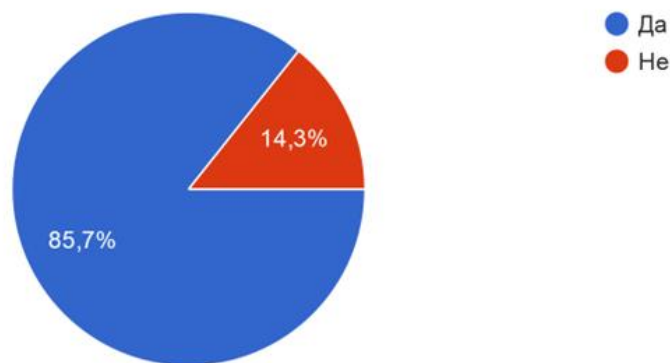
Диаграма 5: Работите ли с деца с нарушения от аутистичния спектър? (100 отговора)

Диаграма 6: Запознати ли сте с Монтеросори метода за обучение и възпитание? (100 отговора)

Диаграма 7: Според Вас повлияват ли се положително ексекутивните функции и патологичните стереотипи от прилагане на Монтеросори метода при деца с нарушения от аутистичния спектър? Моля, направете кратка обосновка на отговора! (100 отговора)

Диаграма 8: Бихте ли прилагали „Монтеросори метода“ във вашата работа? (100 отговора)

Анализ на получените резултати

След анализ на отговорите от направеното допитване към специалисти, работещи в системата на образованието, става ясно, че постигнатите положителни резултати при децата с аутизъм, обучавани по метода на Мория Монтеросори в подготвена подкрепяща среда, са индивидуални и зависят от степента на нарушението при всяко дете. 98,4% от анкетираните споделят за положително влияние на Монтеросори метода при децата с аутизъм (Диаграма 7). Отчита се положително влияние по отношение на когнитивното, социалното и адаптивно развитие на децата. Усвояват се практични умения, необходими в ежедневието, стимулира самостоятелността, тренира се търпението и самоконтролът. Децата се учат да правят избори и да спазват правила и граници. Трупайки опит, работейки с Монтеросори материалите по предназначение, се наблюдава намаляване на стереотипните поведения по продължителност и интензитет. Възможността за избори и многото опити са ключови за приемане на промените и ограничаване на стереотипите поведения. В организираната Монтеросори среда има ред и това дава спокойствие на децата и стимулира към дейности с материалите. Децата

видимо са весели и положително настроени, което не налага отделянето им от средата за почивка. От друга страна, Монтесори методът не изисква непрекъсната активност и това дава възможност и необходимото време на децата от аутистичния спектър да наблюдават обстановката, другите деца, материалите и да се адаптират към средата. Организацията на средата и онагледяването стимулират активността на децата към предлаганите дейности, а това намалява тантрумите и неприемливото поведение при децата от аутистичния спектър. Структурираното пространство показва на детето с аутизъм къде, какво и как да извършва и му дава възможност да предвижда събития, с което намалява тревожността и дава възможност за концентрация върху обучението. Чрез работата със специалните Монтесори материали децата придобиват работни навици, постепенно постигат добра концентрация на вниманието и се упражняват в координирани движения. Концентрацията и координацията са много важни постижения в развитието на всяко дете. Без тях то не може да взаимодейства със средата.

От резултатите от анкетата, предложена на специалисти в образованието, става ясно, че 71% работят с деца с аутизъм, а 29% не работят с такива деца. 85,7% от специалистите в образованието, работещи с деца с нарушения от аутистичния спектър и познаващи Монтесори метода за обучение и възпитание, имат интерес към него и са склонни да го използват в практиката си, и това е основа за добра прогноза в бъдеще, защото децата с аутизъм имат нужда от подкрепа в ежедневието си и педагогическата система, разработена от Мария Монтесори предлага тази възможност (Диаграми 5, 8).

Обикновено средата, в която попадат децата с аутизъм в масовите детски градини, е лишена от чистота на стимули и не е структурирана според нуждите на такива деца, което е важно условие за пълноценен работен процес. Такава структурирана предварително подготвена среда предлага Монтесори класната стая. В стаята има ясни за децата физически и визуални граници (етажерки, килимчета, обособени работни места, кърт за почивка). До минимум се свеждат всички визуални и звукови дразнители. Наред с това ежедневните дейности сред природата, заложи в програмата допълнително подпомагат корекционната работа, свързана с патологичните стереотипи и ексекутивните функции при децата от аутистичния спектър. Дейностите сред природата предизвикват интереса на тези деца и типичните за нарушението поведения се проявяват сравнително по-рядко.

От изложеното по-горе може да се направи изводът, че прилагането на педагогическата система на Мария Монтесори може да бъде възможност и алтернативен метод при работата с деца с нарушения от аутистичния спектър, чрез който да се постигнат положителни обучителни резултати и положителни терапевтични ефекти върху патологичните стереотипи и ексекутивните функции на такива деца. Методът подпомага развитието на децата във физически, когнитивен, емоционален и социален аспект и промяната на нагласите на специалистите в образованието за търсене на добри практики, учене и прилагане на алтернативни методи и средства в работата с деца с аутизъм е основа те да получават пълноценна подкрепа.

Източници

Александрова, Б. (2008). Психологически изследвания. Книга 1. София.

Василева, Н. и Карагъзов, И. (1999). Съвременни проблеми на специалната педагогика. УИ Епископ Константин Преславски. Шумен.

Еюбова, С. (2020). Скрининг за аутизъм в ранното детство. УИ Епископ Константин Преславски. Шумен.

Монтесори, М. (2017). Попиващият ум. Асеновци.

Темошенко, Е. (2015). Чудото Монтесори. Асеновци.

Светла Тодорова

Докторант към ШУ „Еп. Константин Преславски“

Педагогически факултет

Катедра: Специална педагогика

e-mail: svetlat@abv.bg
